

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д.н. Юлия Георгиева Добрева, УЗФ

на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен „доктор”

в Област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки

Професионално направление 3.8. Икономика

докторска програма *Финанси, застраховане и осигуряване*

Автор: *Златко Ивановски*

Тема: *Marketing, finance and management of companies from the wine sector: an empirical study of crisis response in North Macedonia*

Научен ръководител: доц. д-р Радостина Димитрова, УЗФ

1. Общо описание на представените материали

Със заповед № 296 от 15.07.2026г. на Ректора на Университета по застраховане и финанси чл.-кор. проф. д.ю.н Борис Велчев съм определена за член на научното жури за осигуряване на процедура за защита на дисертационен труд на тема *Marketing, finance and management of companies from the wine sector: an empirical study of crisis response in North Macedonia* за придобиване на образователната и научна степен „доктор” в Област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки, Професионално направление 3.8. Икономика, докторска програма *Финанси, застраховане и осигуряване*. Автор на дисертационния труд е Златко Ивановски – докторант на самостоятелна подготовка към катедра Бизнес администрация и мениджмънт, УЗФ с научен ръководител доц. д-р Радостина Димитрова от УЗФ.

Предадените от Златко Ивановски материали включват документи по представен опис: автобиография, копие на дипломата за придобита образователно-квалификационна степен „магистър”, автореферат, списък на публикациите по дисертационния труд, декларация за оригиналност и достоверност, справка за изпълнение на минималните национални изисквания, резюмета на български език на публикациите.

Докторантът е приложил 4 броя публикации – статии, публикувани в нереферирани издания с научно рецензиране.

Всички представени документи отговарят на законовите изисквания и са изчерпателни в съдържателно отношение.

2. Кратки биографични данни за докторанта

Златко Ивановски е роден в СР Македония, където през 2013 г. завършва Американския колеж в Скопие. Той е магистър по специалност Управление на информационни системи.

В професионален план е заемал различни позиции в големи корпорации, повечето от които ръководни, като към момента е генерален директор на BADEL 1862 DOOEL Skopje. Извършвал е разнообразна консултантска дейност, занимавал се е и с разработване на софтуер и хардуер.

Г-н Ивановски има и солиден академичен опит като преподавател – асистент по Информационни технологии (Computer Science) в Американския колеж в Скопие през периода 2006-2016, както и като асистент по Computer Graphics в университета Св. Кирил и Методий, Скопие.

3. Актуалност на тематиката и целесъобразност на поставените цели и задачи

Дисертационният труд разглежда много актуален и иновативен аспект от развитието на компаниите във винения сектор и тяхното оцеляване в условия на кризите на съвременния глобален свят. Той последователно обследва тяхното финансиране, управление и маркетингови подходи и дава насоки как биха могли да се преодолеят възникващи проблеми. В този смисъл, дисертацията постига основната си цел, а именно: да оцени как винените компании прилагат стратегии в областта на маркетинга, финансирането и управлението и въз основа на този анализ да предложи ефективни насоки и препоръки, с особен фокус върху съвременното управление на кризи, дигитализацията и устойчивото развитие.

Задачите, които си поставя изследването, са постигнати в пълна степен, а именно:

- да се установят управленските, финансовите и маркетинговите теоретични основи на дисертационния труд;
- да се представи подходяща методологическа рамка, авторски дизайн на анкетно проучване и експертни интервюта;

- да се разработи и проведе анкетно проучване и да се осъществят експертни интервюта сред професионалисти от винената индустрия с цел събиране на ценни знания за управленските, финансовите и маркетинговите практики преди и след COVID-19;
- да се очертаят стратегически насоки за компаниите от винения сектор въз основа на емпиричните резултати;
- да се създаде авторски оригинален модел, включващ препоръки за реакция при кризи в дейността на винената индустрия, приложим за разнообразни компании в целия сектор.

4. Познаване на проблема

Докторантът познава задълбочено проблема, както в резултат от дългогодишния си професионален опит във винения сектор, така и в резултат от самостоятелно проведеното научно проучване, синтезиране и анализиране на литературния материал. Цитирани са 228 литературни източника от академичната литература, институционални доклади, статистически публикации и релевантни електронни източници.

5. Методика на изследването

Методологичната рамка на изследването включва комбинация от теоретичен анализ, емпирично изследване и смесени методологични подходи, предназначени да изследват как винарните в Северна Македония адаптират своите бизнес модели при кризисни ситуации. Методологическият дизайн следва логиката на изследователските цели и структурата на дисертационния труд, а именно: първата глава установява концептуалните основи на финансирането, управлението и маркетинга във винения сектор чрез обстоен теоретичен анализ, втората глава разработва методологическата рамка, а третата глава прилага тези методи, за да произведе емпирично обосновани изводи.

Много ценно качество на анализа е, че методологическата рамка **интегрира както количествени, така и качествени елементи**, отразявайки сложното взаимодействие между структурираното вземане на решения и интерпретативната управленска преценка в периоди на нестабилност/кризи.

Един от централните теоретични инструменти на дисертационния труд, използван по-късно за структуриране на анкетното проучване и за интерпретиране на емпиричните резултати на 35 винарни, е **Business Model Canvas**, формулиран от А. Остервалдер и И. Пиньор. Този модел показва отлично трансформиране от концептуални категории към конкретни, структурирани индикатори в емпиричния анализ, които изразяват промените в конфигурацията на разглежданите бизнес модели през последните пет години. Паралелно с това е използвана и **анализ на външната среда, конкретно чрез рамката PESTEL**, което дава възможност да се отрази една важна специфика на проблема, а именно, че кризисните ситуации рядко възникват в самата фирма, а са резултат от по-широки политически, икономически, социални, технологични, правни и екологични сили.

Други използвани методи са **методът на дедукцията и индукцията**, а качественият анализ е извършен чрез **полуструктурирани експертни интервюта с висши представители на четири водещи винарни в Северна Македония**. Количественият компонент на методологията е широкообхванат и включва разработването и прилагането на структуриран **онлайн въпросник, състоящ се от шестдесет и три въпроса**. Анкетата изследва промените в продуктовите предложения, ценовите стратегии, честотата на комуникация с клиентите, диверсификацията на каналите, дигитализацията, наличността на ресурси, взаимоотношенията с доставчиците, еволюцията на разходната структура и състава на приходите.

В своята цялост, избраната методика на изследване позволява постигане на поставената цел и получаване на адекватен отговор на задачите, решавани в дисертационния труд.

6. Характеристика и оценка на дисертационния труд

Дисертационният труд е балансирано конструиран в три последователни глави, които създават кохерентно обследване на темата и доказване на изследователската теза. Анализът изчерпателно проследява теоретичната обосновка, описва методологията в цялост и широкоспектърно покритие и накрая завършва със задълбочено емпирично изследване, което аргументирано води до научно-приложните резултати и приноси от изследването.

7. Приноси и значимост на разработката за науката и практиката

Дисертационният труд съдържа **три важни научни и научно-приложни приноса**, които потвърждават необходимостта от управлението на кризи, изграждането на устойчивост и стратегическото развитие във винения сектор. За такива значими приноси от изследването приемам следните:

- **Теоретичен принос** - дисертационният труд предоставя систематична концептуализация на излагането на кризи във винената индустрия, като по този начин развива разбирането за устойчивостта като многоизмерна способност, обхващаща готовност, гъвкавост, иновации и стратегическа адаптация. Анализът допринася към литературата по управление на агробизнеса, като свързва предизвиканата от кризи трансформация с дигитализацията, устойчивото развитие и потребителското преживяване, обогатявайки по този начин теоретичните дебати за организационната адаптивност в традиционните индустрии.

- **Научно-приложен принос** - дисертационният труд предоставя практически, контекстуално и индустриално специфични препоръки за винарните в развиващите се винени региони, по-специално Северна Македония, с фокус върху кризисното планиране, диверсификацията на веригите на доставки, дигиталната трансформация, развитието на винения туризъм и укрепването както на финансовата, така и на пазарната устойчивост. Тези препоръки предлагат приложна рамка за подобряване на конкурентоспособността и адаптивния капацитет в условия на несигурност и структурни смущения във винения сектор.

- **Приложен принос** – създаден е модела на устойчивост R.A.P.I.D.– оригинална стратегическа рамка, разработена специално за винарните. Тя интегрира пет взаимосвързани стълба – Readiness (Готовност), Agility (Гъвкавост), Partnerships (Партньорства), Innovation (Иновации) и Differentiation (Диференциация) – за направляване на кризисната готовност, стратегическото обновление и дългосрочната конкурентоспособност. Това е новаторско допълнение към литературата по управление на кризи в агробизнеса и може да се използва както за академични цели, така и за професионална употреба.

8. Преценка на публикациите по дисертационния труд

Представени са **четири на брой публикации**, които отразяват резултати на дисертацията, попадащи в обхвата на показател „Статии и доклади, публикувани в нереферирани списания с научно рецензиране или публикувани в редактирани колективни томове“.

Статия 1: Financing and risk of financing companies from the wine sector. Macedonian International Journal of Marketing, ISSN 1857-9787, Year 8, No. 15, pp. 101–117.

Публикацията разглежда особеностите на финансирането на предприятията от винения сектор и основните рискове, свързани с тяхната дейност. Анализирани са вътрешните и външните източници на финансиране, сред които собствен капитал, неразпределена печалба, банкови кредити, лизинг, търговски кредит, рисков капитал и държавни субсидии, като се открояват техните предимства и ограничения. Специално внимание е отделено на рисковете при финансирането на винопроизводствените предприятия, които са систематизирани в няколко основни групи: пазарни, финансови, държавни и производствени рискове. **Съществен принос на публикацията е силният акцент, който се поставя върху значението на управлението на риска и на бизнес планирането като ключови инструменти за устойчивото развитие на компаниите в сектора.**

Статия 2: Marketing of companies from the wine sector. VUZF Review, ISSN 2534-9228, Volume 8, Number 3, pp. 32–48.

Публикацията е посветена на ролята на маркетинга в дейността на предприятията от винения сектор и на неговото значение за успешното позициониране на винените продукти на пазара. Маркетингът е разгледан като ключов инструмент за проучване на пазара, създаване и комуникиране на стойност, изграждане на връзка с потребителите и постигане на устойчиво конкурентно предимство. Специално внимание е отделено на спецификите на винения пазар, където потребителските предпочитания се влияят както от качествените характеристики на продукта, така и от неговото представяне, произход, история и бранд идентичност. **Важен принос на публикацията е необходимостта винопроизводителите да изградят целенасочени маркетингови стратегии, основани на познаване на клиентските потребности, на пазарната среда и на особеностите на винената индустрия.**

Статия 3: Managing companies from the wine sector. Macedonian International Journal of Marketing, ISSN 1857-9787, Year 10, No. 18, pp. 68–81.

Публикацията разглежда управлението на предприятията от винения сектор като процес на планиране, организиране, ръководене и контрол, насочен към ефективното използване на ресурсите и постигането на организационните цели. Акцент е поставен върху необходимостта винените компании да прилагат систематичен управленски подход, основан на бизнес анализ, анализ на текущото състояние, оценка на пазарните възможности и изследване на вътрешната и външната среда. Разгледани са фактори като конкуренция, потребителско поведение, доставчици, пазарна структура, екологични влияния и организационни ресурси, които оказват влияние върху дейността на предприятията в сектора. **Важен принос на публикацията е, че успешното управление във винената индустрия изисква координиране на производствени, финансови, маркетингови и човешки ресурси, както и способност за адаптация към динамичната бизнес среда.**

Статия 4: Modern marketing in the wine industry: the role of innovation and social media engagement, сп. „Управление в бизнеса и публичния сектор“, бр. 1/2025 г., сс.56-63.

Публикацията разглежда ролята на съвременния маркетинг във винената индустрия, като акцентира върху иновациите и ангажираността в социалните медии като ключови фактори за конкурентоспособност. Специално внимание е отделено на иновациите в продуктовото развитие, опаковките, преживяващия маркетинг, дигиталните канали и използването на данни при вземането на маркетингови решения. **Важен принос на публикацията е значението на социалните медии като средство за интерактивна комуникация с потребителите, за изграждане на общности около марката и за повишаване на видимостта на по-малки и бутикови винарни.**

В съвкупност публикациите генерират необходимия брой наукометрични точки и изцяло съответстват на изследването по темата на дисертацията.

9. Преценка за изпълнение на минималните национални изисквания

Докторантът е изпълнил в пълна степен минималните национални изисквания за придобиване на образователната и научна степен „доктор“ в професионалното направление 3.8. Икономика.

10. Лично участие на докторанта

Изследването по несъмнен начин показва личното, авторско участие на докторанта при изготвянето на анализа и формулирането на научните и научно-приложни приноси. Не съм установила наличие на плагиатство в оценявания дисертационен труд.

11. Автореферат

Авторефератът е в общ обем от 62 страници и е изготвен според законовите изисквания. В него са отразени основните резултати, постигнати в дисертационния труд.

12. Критични забележки и препоръки

Нямам критични бележки. Препоръчвам на докторанта да издаде книга на база на дисертационното изследване, която да достигне до широк кръг от читатели – от академичните и професионални среди, за които ще бъде изключително полезна.

Препоръчвам му също в бъдеще да разшири изследването като се фокусира върху съпоставителен анализ на винения сектор в регионален и глобален контекст, както и върху влиянието на климатичните промени и ESG регулациите върху конкурентоспособността на предприятията от винения сектор.

13. Лични впечатления

Нямам лични впечатления, но от представената работа изхождам, че докторантът е сериозен, последователен и целенасочен - качества, които биха му били полезни, ако реши да продължи с академичното си развитие.

14. Въпроси по дисертационния труд

Предлагам по време на защитата докторантът да отговори на следните два въпроса:

1. Как климатичните промени във винения сектор могат съществено да променят маркетинговите позиции и конкурентоспособността на утвърдени брандове?
2. Как ESG регулациите влияят върху дългосрочната устойчивост и конкурентоспособност на предприятията от винения сектор?

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дисертационният труд *съдържа научни, научно-приложни и приложни резултати, които представляват оригинален принос в науката* и отговарят на всички изисквания на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ) и Правилника за прилагане на ЗРАСРБ. Представените материали и дисертационни резултати **напълно съответстват** на специфичните изисквания на Правилника за приемане и обучение на докторанти в Университета по застраховане и финанси.

Дисертационният труд показва, че докторантът притежава задълбочени теоретични знания и професионални умения по Професионално направление 3. 8. Икономика, като демонстрира качества и умения за самостоятелно провеждане на научни изследвания.

Поради гореизложеното, убедено давам своята *положителна оценка* за проведеното изследване, представено от рецензираните по-горе дисертационен труд, автореферат, постигнати резултати и приноси, и *предлагам на почитаемото научно жури да присъди образователната и научна степен ‘доктор’* на Златко Ивановски в Област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки; Професионално направление 3. 8. Икономика; докторска програма Финанси, застраховане и осигуряване.

25.08. 2026 г.

Рецензент:

(проф. дн. Юлия Добрева)